

Historia regionu

Autor: Monika Kresa

{smoothgallery album=406}Pogranicze wschodnie starsze, czyli teren dzisiejszej Lubelszczyzny zachodniej, we wczesnym średniowieczu zamieszkiwane było przez słowiańskie plemię Lędzian. Wprawdzie najstarsze osady pochodzą z II poł. VI wieku (jeden z największych grodów znajdował się wówczas w Chodoliku, drugi w Ewopolu nad Wieprzem), jednak już w wiekach II-V przez dzisiejszą Lubelszczyznę wiódł szlak bursztynowy wzdłuż Bugu i Dniestru do Morza Czarnego. Historycy mówią o istnieniu na tym terytorium tak zwanego Państwa Dulebów, którego granice trudno wyznaczyć. Wiadomo jednak, że było ono zamieszkiwane przez ludność, której kultura wykazywała, obok elementów lokalnych wołyńsko-nadbużańskich, wyraźne powiązanie z plemionami polskimi. Od samego początku żywe były tutaj też wpływy wschodniosłowiańskie, o czym świadczy chociażby fakt, że w X wieku o terytorium dzisiejszej Lubelszczyzny walczyły ze sobą Polska i Ruś. Ostatecznie obszar wspomnianego Państwa Dulebów został podzielony między te dwa państwa w ten sposób, że jego wschodnia część została przyłączona do Rusi Kijowskiej, zachodnia zaś – do państwa Mieszka I. Związki dzisiejszej Lubelszczyzny zachodniej z konkretnymi dzielnicami państwa polskiego są bardzo niejednoznaczne i różne w różnych momentach historycznych. Kiedy w roku 1000 powstało biskupstwo krakowskie, obejmujące całą Małopolskę po ówczesne Kresy Wschodnie, Lubelszczyzna na zachód od Wieprza została związana właśnie z Małopolską. W momencie przyjęcia przez Polskę chrztu, terytorium państwa zostało objęte strukturą administracji kościelnej, wprawdzie jej wdrażanie i systematyzowanie było kwestią wielu wieków, ale badania archeologiczne pokazują, że na pierwszą połowę XII stulecia przypada powstanie archidiakonatu lubelskiego z siedzibą w Lublinie. Związane to było również ze zmianami politycznymi, którym podlegała ta ziemia. Kiedy w końcu XII wieku Kazimierz Sprawiedliwy skupił w swoim ręku władzę nad Małopolską, w której skład wchodziły wówczas ziemie: krakowska, sandomierska i lubelska, na miejscu wcześniejszych skromnych osad zaczęły powstawać zespoły miejskie, w tym zabudowania miejskie Lublina. Względna stabilizacja nie trwała jednak długo, w XIII wieku Lubelszczyzna oblegana była przez Tatarów i Rusinów. W zjednoczonym przez Władysława Łokietka państwie Lubelszczyzna nadal pozostawała dzielnicą peryferyjną, a tak zwana Lubelszczyzna Wschodnia znalazła się pod rządami władców Rusi Halickiej, do Polski została przyłączona dopiero przez Kazimierza Wielkiego. W tym okresie osadnictwo na peryferyjnych ziemiach Lubelszczyzny było znikome. Częściowym wyjściem z tej sytuacji miało być osadnictwo drobnoszlacheckie, które polegało na tym, że osadnik-szlachcic otrzymywał ziemię jednak był zobligowany do pełnienia służby wojskowej na rzecz większych grodów, których w tym okresie na Lubelszczyźnie też było niewiele – w momencie zasiadania na tronie Władysława Jagiełły zaledwie 5. Niewątpliwie korzystny wpływ na dzieje osadniczo-gospodarcze Lubelszczyzny zachodniej wywarła unia polsko-litewska, wpłynął na to fakt, że stała się ona centralną dzielnicą nowej Rzeczypospolitej: znikło zagrożenie, otworzyły się granice dla handlu z Litwą i Rusią, co wpłynęło na rozwój osadnictwa na tych terenach. Już we wczesnym średniowieczu pojawili się tutaj Żydzi, w XV wieku w Lublinie powstała pierwsza gmina żydowska. W XV i XVI w. Lubelszczyzna zachodnia przeżywała rozkwit dzięki szlakowi handlowemu znad Morza Czarnego na zachód Europy. Osiedlali się tu kupcy ormiańscy, greccy i włoscy. Wtedy powstała starówka w Lublinie i Kazimierzu Dolnym. Lublin już za czasów Jagiełły odgrywał sporą rolę polityczną, wzrosła ona jeszcze bardziej kiedy w 1471 r. król Kazimierz Jagiellończyk wydzielił z województwa sandomierskiego województwo lubelskie. Obejmowało ono tereny między Wisłą a Wieprzem, a w drugiej połowie wieku XVI liczyło ono 10 684 km², znajdowało się tutaj 915 miejscowości, w tym 36 miast. W tym okresie najważniejszą i najczęściej spotykaną formą własności na tych ziemiach była własność szlachecka, w dalszej kolejności królewska, na końcu zaś kościelna. W porównaniu z innymi dzielnicami kraju Kościół miał na Lubelszczyźnie ograniczone możliwości działania. Od połowy XVI do połowy XVII w. to właśnie Lubelszczyzna zachodnia była jednym z najważniejszych ośrodków kalwinizmu w Polsce. Przybywali tu także protestanci prześladowani w Europie Zachodniej (głównie Niemcy i Szkoci), a ariński zbór lubelski nadawał kierunek ideologiczny całemu arianizmowi w Polsce. Z Lubelszczyzną związanych było wielu wybitnych pisarzy epoki Renesansu, między innymi Mikołaj Rej, Jan Kochanowski (jako dworzanin Jana Firleja). {smoothgallery album=407}Wiek XVII podobnie jak dla wszystkich dzielnic kraju nie był korzystny również dla Lubelszczyzny. Wojna ze Szwedami zaczęła się dla niej de facto w lutym 1656 roku po porażce wojsk Stefana Czarnieckiego pod Gołębim. Na fatalną sytuację polityczno-gospodarczą złożyły się także najazdy kozackie i liczne epidemie, nękające w XVII i XVIII wieku całą Polskę. Wojny spowodowały widoczny regres demograficzny – liczba ludności zmniejszyła się o ok. 30%, co sprawiło, że ziemie te miały najniższą gęstość zaludnienia – 9 mieszkańców na 1 km². W tym okresie osiedlili się tutaj muzułmańscy Tatarzy, co zwiększyło jeszcze bardziej zróżnicowanie etniczne i religijne tych ziem. Podczas I rozbioru Polski w 1772 roku południowe tereny woj. lubelskiego oraz ziemi chełmskiej dostały się pod panowanie austriackie. Na mocy III rozbioru Lubelszczyzna wraz z innymi ziemiami polskimi po Pilicę, Wisłę i Bug nadal pozostawała pod władzą Austrii. Zmieniło się to dopiero po Kongresie Wiedeńskim, który włączył Lubelszczyznę do zaboru rosyjskiego. Departament lubelski wszedł w całości w

granice Królestwa Polskiego. Jako teren pograniczny w czasie Powstania Listopadowego Lubelszczyzna odgrywała rolę strategiczną, a jego upadek przyniósł tym terenom duże straty: ludność zmniejszyła się o ponad 55 tys. mieszkańców, a straty materialne wyniosły ogółem 32 mln złotych. Spowodowane to było zarówno działaniami wojennymi, jak i epidemiami oraz wywózką mieszkańców Lubelszczyzny w głąb Rosji. Dalsze represje niósł za sobą upadek Powstania Styczniowego. I tak mało uprzemysłowiona Lubelszczyzna stawała się terenem coraz bardziej zacofanym gospodarczo i ekonomicznie. Była terenem typowo rolniczym. W XIX i XX wieku odczuwalne było dość silne zróżnicowanie religijne tych ziem. W guberni lubelskiej w 1906 roku ludność prawosławna stanowiła 15,7% ogółu mieszkańców, przy czym odsetek ten różnie rozkładał się na poszczególne powiaty, dla przykładu w powiecie hrubieszowskim wynosił on 47,8%, tomaszowskim – 38,2%, chełmskim – 32,1%. Lubelszczyzna była de facto wielonarodowa, mieszkali tu Polacy, Ukraińcy, Rosjanie, Tatarzy i Żydzi. Dla mieszkających tu Polaków tym bardziej ważna była walka o zachowanie polskości. Organizowano tu tajne komplety, wydawano polskie czasopisma (między innymi „Gazeta Lubelska” i „Głos Lubelski”). Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku Lubelszczyzna zachodnia znalazła się w granicach państwa polskiego, w roku następnym powstało województwo lubelskie o powierzchni 31 160 km², stając się czwartym co do wielkości województwem państwa polskiego. Granice województwa opierały się w dużej mierze na archaicznym i sztucznym podziałach narzuconych wcześniej przez zaborcę, nie uwzględniały natomiast specyfiki gospodarczej, kulturalnej i geograficznej tego regionu. Wielonarodowościowa mozaika kulturowa została niemal zupełnie zniszczona przez dramat II wojny światowej, z którym Lubelszczyzna zetknęła się w pierwszych tygodniach września 1939 roku. Pierwsze akty terroru okupanta (między innymi aresztowanie w samym Lublinie w dniach 2-11 listopada 1939 roku ok. 2 tys. osób) narzuciło dalszą politykę nowych władz. Na początku listopada powstał dystrykt lubelski, w którego skład weszło całe ówczesne woj. lubelskie. W 1941 roku Lubelszczyzna zachodnia stała się terenem strategicznym i od tego czasu odgrywała rolę bliskiego zaplecza frontowego w walkach niemiecko-radzieckich. Eksterminacja ludności żydowskiej odbywała się w miejscowych gettach, obozach zagłady w Bełżcu, Sobiborze i Majdanku. Pierwszym etapem tzw. Generalnego Planu Wschodu były wysiedlenia ludności z Zamojszczyzny i Lublina. Plan ten przewidywał wysiedlenie całej ludności słowiańskiej i utworzenie nowego pasa osadniczego ciągnącego się od Rumunii po Litwę i Estonię. Praktycznie od samego początku okupacji na terenie Lubelszczyzny dosyć pręźnie działały liczne organizacje konspiracyjne z AK i AL na czele. Wyzwolenie spod okupacji niemieckiej nastąpiło tu znacznie wcześniej niż w przypadku innych ziem, bo już w 1944 roku. Od 23 lipca tego roku przez kolejne 164 dni był stolicą Polski w ramach PKWN. Na Majdanku Rosjanie natychmiast po wkroczeniu utworzyli obóz filtracyjny NKWD dla żołnierzy AK i NSZ, wykorzystując w tym celu infrastrukturę hitlerowską. W nocy 23 sierpnia 1944 r. 250 oficerów i podoficerów z Majdanka wywieziono na Wschód. Po wprowadzeniu nowej reformy administracyjnej Lublin stał się stolicą nowego województwa lubelskiego, które w swej nazwie przetrwało do dziś wszystkie kolejne reformy administracyjne. W okresie PRL nastąpił rozwój gospodarczy Lubelszczyzny i samego Lublina. W 1944 roku powstał Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej, który dziś obok Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego jest najważniejszą jednostką szkolnictwa wyższego w regionie. Mapy za: Ćwik W., Reder J., Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz, Lublin 1977. Opracowała M. Kresa. Fotografie: A. Krawczyk-Wieczorek, B. Gołąb